

Jubel och skepsis – några anteckningar till tre fotografier

Tyskland förklarade Ryssland krig den första augusti 1914 och införde samma dag allmän mobilisering. Två dagar senare följde man upp med att tillsammans med Österrike-Ungern också gå i krig mot Frankrike. Då jublade massorna, bland annat på Odeonsplatz i München där så mycket folk fylkats att det knappt fanns rum att vifta med hattar och kasketter. Det gjorde man i alla fall, som man kan se på ett foto som togs den dagen och som blivit känt av ett särskilt skäl: en granskare med örblick upptäckte att den unge Adolf Hitler hurrade i kapp med alla andra. Den skarpa näsan och den korta mustaschen gör att man lätt känner igen honom.

Tjugotvå år senare, när den österrikiske korpralen varit tysk rikskansler i tre år, togs ett annat foto i en annan ände av Tyskland, en gruppbild med jublande arbetare på skeppsvarvet Blohm & Voss i Hamburg. Också den bilden har på de senaste åren nått en viss ryktbarhet tack vare en enda av de många figurerna på den, han som olikt alla andra vägrar att höja armen i nazisthälsning. Anledningen att alla (utom han) saluterade den dagen var att Hitler kom på besök, när korvetten *Horst Wessel* skulle sjösättas. Även om det var en söndag så var arbetarna ditkommanderade att jubla. Som synes gjorde alla det också, så när som på en dissident.

Vem vägraren var har långt om länge klarlagts. Han hette Gustav Wegert och var kyrksam av sig. På söndagar skulle man gå i högmässan, inte sträcka handen i vädret för en diktator. Det gjorde han inte heller annars, som man kan läsa sig till av hans sons korta redogörelse för fotot som nu finns på nätet (*wegert-familie.de*), här i hans egen engelska översättning:

If someone [would] greet him with "Heil Hitler", he answered with a

Odeonsplatz, München, 1.8. 1914

simple "Guten Tag" [...]. My mother told me often times about her anxiety that her husband could get imprisoned after he received several warnings. It was a miracle in her eyes that this did not happen.

Gustav Wegert klarade sig. Han var duktig på sitt jobb, oumbärlig på varvet och hade verksledningen bakom sig. Bilden från hans arbetsplats i Hamburg togs alltså 1936. Året därpå var mina föräldrar på bröllopsresa i Tyskland. Från den hemförde min far bland annat en Rolleicord, en fin och säkert dyr spegelreflexkamera. I hans skrivbordslåda fanns också ett brandgult mynt i hårdplast från en tysk utställning där detta material presenterades, det var nog för första gången. Många

Sjösättning av "Horst Wessel", Hamburg, 1936

år senare bytte vi under några sommarmånader hus med goda vänner i Heidelberg. Mor var med, och när vi vandrade upp i bokskogarna ovanför Philosophenweg kände hon igen en amfiteater i det fria som hon senast besökt 1937.

Hon berättade att ytterplatserna på varje bänkrad den gången var besatta av nazister i bruna uniformer. Det fanns säkert alldeles tillräckligt många SA-män kvar även om Hitler mördad Ernst Röhm och hans närmaste anhang under De långa knivarnas natt den 30 juni tre år tidigare. Under föreställningen i skogen ovanför Heidelberg reste sig åskådarna, sträckte ut högerarmen och jublade – på befallning. Min far gjorde det inte, han satt lugnt kvar och iakttog med distans apkonsterna. Mor rös fortfarande drygt fyrtio senare när hon mindes detta. Hon hade säkert varit minst lika ängslig som Gustav Wegerts hustru som dock hade starkare skäl att vara det.

Det fanns andra effektiva sätt att förlöjliga det tyska hysteriska hälsandet: just innan ridån gick upp för en revy i Köpenhamn under *besattelsestiden* kom en uniformerad man in på scenen och sträckte upp armen i luften i en hitlerhälsning, och alla i teatersalongen stelnade till – tills mannen ropade: ”Så här högt hoppade min hund i morse!”. Åt detta log mors danska kusiner i vars hem på Fuglsang allé det fanns ett särskilt preparerat biljardbord: undersidan var full av illegala vapen för motståndskampen under ockupationen.

Fotot på Hitler och de andra på Odeonsplatz är allmänt bekant, och det på Gustav Wegert och hans arbetskamrater som byggde båtar i Hamburg börjar bli det. Ett tredje foto som togs söndagen den 27 juni 1937 strax utanför Düsseldorf har tills nu bara funnits i ett fotoalbum, men här lägger jag ut det till allmän beskådan. Det är min far som låtit sig avbildas (av mor antar jag, men med en småbildkameran 24×36, inte Rolleicordens 6×6). Han står på paradvägen som leder fram till det Schlageter-Denkmal som hade satts upp drygt fem år tidigare. Om man har tillräckligt god syn kan man skimta banderollernas hakkors längs vägen.

Korvetten som sjösattes i Hamburg var uppkallad efter Horst Wessel, en av de många smågangstrar och huliganer som anslöt sig till NZDAP. Han blev efter sin tidiga död (mördad 1930 av en medlem av Roter Frontkämpferbund) martyr och känd för den efterhängsna kampsång som skrevs om honom. En annan ligist av samma kaliber var Albert Leo Schlageter som saboterade järnvägar i det ockuperade Ruhr-området och som blev arkebuserad av fransmännen för det. I en kommentar till en av Richard Hughes romaner där han nämns skrev jag den här fotnoten om honom:

Hitler mentions him on the first page of *Mein Kampf*. He had been one of the Free Corps soldiers who roamed the Baltic countryside in 1919, and had become a Nazi in 1922. He reached some posthumous fame, not only because Hitler's press officer Ernst Hanfstaengl wrote a riveting Schlageter-march. In 1931 a monument in his memory was erected on Holzheimer Heide outside Düs-

seldorf where he had been executed eight years earlier, and in 1933 Hanns Johnst made him the hero in his play *Schlageter*. A well-known line from that play is often wrongly attributed to Hermann Göring: "Whenever I hear the word culture [...] I release the safety-catch of my Browning."

IVO HOLMQVIST